

FÓKUSZBAN A KÖRNYEZET: A

MEGELŐZÉS ÉS ÁRTALOMCSÖKKENTÉS

JÓ GYAKORLATAI A NAGYVÁROSOKBAN

DR. MOLNÁR ISTVÁN JENŐ

A Budapesti Kábítószerügyi Egyeztető Fórum (BKEF) a Fővárosi Önkormányzattal együttműködésben konferenciát szervezett 2022. december 1-jén az Országos Rendőr-főkapitányság Teve utcai székházának auditóriumában. Mindig örömteli a jelenléten alapuló, személyes találkozásokat és tapasztalatcserét biztosító szakmai rendezvényeken való részvétel, így Intézetünk több munkatársa is hallgatója volt az előadásoknak és aktív szereplője az interaktív csoportfoglalkozásoknak. A kábítószer-fogyasztás megelőzésének kapcsán többnyire az egyén és annak magatartása kerül a középpontba, ezúttal azonban más volt a fókuszban: a környezet, amelynek különböző módokon történő megváltoztatása, átalakítása indirekt módon gyakorol hatást az egyén és a közösség viselkedésére.

A konferencia címének vonatkozásában a leginkább tisztázandó fogalom a környezet, ugyanis korántsem egyértelmű, hogy mit értünk alatta. A magyar nyelv sokszínűségéből fakadóan a környezet jelentheti a pusztán fizikai életteret, azon belül pedig dolgok összességét, amelyek az adott egyént körülveszik, de magába foglalhatja a személyek sokaságát is, akik az érintett közelében vannak. Környezet alatt a kábítószerfogyasztás kapcsán mindkettőt ért(het)jük, hiszen a fogyasztásra mindig valamilyen materiális életterben kerül sor, ahol emberek és tárgyak egyaránt lehetnek. Talán még nagyobb kérdés az, hogy ez az életter maga is befolyásolta-e a szerhasználat kialakulását (pl. szegregátum → depriváció → trauma), vagy csak helyszíneül szolgált a szerbevitelnek (pl. szórakozóhely → elektronikus zene → mosdó). Utóbbi, talán pont a többes értelmezhetőségéből fakadóan kizárt, márcsak azért is, mert Tim Rhodes szerint a valódi kockázati környezet (risk environment) négydimenziós, azaz beszélhetünk fizikai, társadalmi, gazdasági és politikai környezetről, melyek különböző interakciókban vannak a mikro- és makroszintű környezeti hatásokkal⁵. Ha pedig így tekintünk a környezetre, akkor annak mindenképpen szerepet kellett játszania a szerfogyasztásra irányuló szándék kialakulásában. Nem mellesleg, a szociális ökológia képviselői úgy tartják, hogy minden fizikai környezet egyben szociális is, és fordítva³. Bármelyik környezetértelmezést is vegyük evidenciának, a környezet magától értetődően oksági fundamentuma a fogyasztásnak.

A környezet kiemelése – bármelyik megközelítéstről is legyen tehát szó – azért fontos, mert a megelőzésben az esetek túlnyomó többségében a fogyasztóra fókuszálunk, az ő viselkedését akarjuk megváltoztatni. Ritkábban jutunk arra a következtetésre, hogy könnyebb és olykor hatásosabb lehet a külső komponensek megváltoztatása. Erre érdekes, de jól tetten érhető példa Nánay Bence, magyar elme kutató, filozófus tanácsa, aki azt mondja az önkép és az individuum változásával kapcsolatosan, hogy amennyiben úgy érezzük, hogy túl sok tv-t nézünk, akkor nem a kevesebb használatra irányuló elhatározás a jó megoldás, sokkal könnyebb és hatékonyabb, ha kidobjuk a készüléket⁶, tehát megváltoztatjuk a környezetet. A konferencia célja az volt, hogy olyan gyakorlatok kerüljenek bemutatásra, ismertetésre, amelyek a környezetre irányítják a prevenciós figyelmet, s maguk is valamiféle változást eredményeznek a fizikai térben.

Az érintett egyénre irányuló hangsúlyeltolódás megfigyelhető az általános bűnmegelőzésben is. A kriminológia tárgykörébe tartozó profilaxis régóta ismert felosztás mentén veszi górcső alá a megelőzni kívánt eseményeket. Egyrészt beszélni szokás az ún. bűncselekményi triászról (három pillér elve), amely szerint egy deliktum elkövetése – az esetek túlnyomó többségében – három feltételhez kötött: szükségszerűen kell lennie (1) elkövetőnek, (2) áldozatnak, illetve (3) fizikai térnek, másképpen alkalomnak vagy helyszínnek, tulajdonképpen környezetnek, ahol maga az elkövetés végbemehet². Értelmszerűen kábítószerfogyasztás kapcsán ez a felosztás önmagában nem értelmezhető, a fogyasztó ugyanis egyszerre minősül büntetőjogi értelemben elkövetőnek, egyéb megközelítésekben pedig áldozatnak. A párhuzam ugyanakkor mégis értelmezhető válik, ha tovább vizsgáljuk a bűnmegelőzési tipológiákat.

Másrészt ugyanis létezik egyfajta dichotómia a bűnmegelőzésben is, mely szerint az lehet szociális vagy szituációs. A szociális vagy sokszor szociatívnek nevezett prevenciók intervenciók elsődleges célja az elkövető és az áldozat viselkedésének a direkt, közvetlen módon történő befolyásolása. A megközelítésnek „edukációs szentenciák képezik lényegét, amelyek a „tedd” és a „ne tedd” relációban, egy képzeletbeli tengely végpontjain helyezik el a lehetséges áldozatot és a potenciális elkövetőt⁴. Ilyenként értékelhetjük az áldozatok kontextusában a ma már elavultnak számító elrettentés eszközét, de szociatívnek minősül a felvilágosítás, a tájékoztatás, vagy éppen a figyelemfelhívó kampány is. /Megjegyzendő, hogy a tömegkommunikációs kampányok kapcsán kevés empirikus bizonyíték áll rendelkezésre azok hatékonyságával kapcsolatban⁷./ Az elkövetők esetében kissé nehezebb a helyzet, ugyanis amíg az áldozattal csak intelmeket, tanácsokat osztunk meg azok betartásának reményében (pl. Ne posztold a kéthetes nyaralásod és otthonod felügyelet nélkül maradásának tényét a közösségi médiában!), úgy a tettes vonatkozásában általában az attitűdöt is szeretnénk megváltoztatni. Nem véletlen, hogy utóbbi nem egyszeri beavatkozást, hanem hosszabb ideig tartó képzést, fejlesztést foglal magába, melynek végső célja az egyén személyes és társas kompetenciáinak fejlesztése, ahogy egy függővé váló személynél is.

Az elmúlt 20-30 évben a fő hangsúly előbbi törekvésekre irányult, a szituációs vagy szituatív prevenció a háttérbe szorult, vagy kimerült a térfelügyelő kamerák, riasztók és rácsok telepítésében. Kevés figyelem jutott a bennünket körülölelő fizikai tér,

környezet, mint kontextus és az egyének kölcsönhatásainak prevencióspecifikus vizsgálatára, pedig ma már a környezetpszichológia tanaiból tudjuk, hogy ember és környezet között az interakció tudatos és tudattalan percepciókon keresztül állandó és folyamatos. Vagyis „a környezet hat az emberre, ugyanakkor ezzel egyidőben az ember is hat a környezetére. A számunkra megfelelő környezeteket az emberek jobban ismerik, szeretik és védik, míg a nem megfelelőket rombolják. Az így kialakult minőségű környezet pedig visszahat a használó viselkedésére, érzelmeire...”³. Bronfenbrenner ökológiai modellje szerint az épített környezet szocializációnk és fejlődésünk fundamentumaként értékelhető¹, itt pedig meg is érkezünk újfent a környezet és a kábítószer-fogyasztás kapcsolatához. A prevenció alapvetések és kiindulási pontok tehát azonosak, mi több a dilemmák, kételyek és nehézségek is. A konferencián elhangzottak alapján pedig megerősítést nyert az is, hogy prevenció nem létezhet a környezet csupán fizikai jellegű értelmezése mentén, annak mindig részét kell képezze az egyén és a közösség. Utóbbiak nélkül hatékony prevenció, működő ártalomcsökkentés nincs!

De mit is jelent az ártalomcsökkentés? A Nemzeti Drogfókuszpont honlapján elérhető definíció szerint az ártalomcsökkentés gyakorlati beavatkozások összefoglaló neve, amelynek célja a kábítószer-fogyasztás okozta egyéni, és makroszintű egészségügyi, szociális és gazdasági károk mérséklése. Az ártalomcsökkentő programok hozzájárulnak a fertőző betegségek terjedésének, illetve a bűnözés vagy a halálozás emelkedésének megakadályozásához. Ártalomcsökkentő programok közé soroljuk a tűcsere programokat, a helyettesítő kezelést, az ellenőrzött fogyasztói szobákat, és a bulisegély szolgáltatásokat⁸. Itt fontos megjegyezni, hogy ezek egyike sem vezet hosszútávú preventív eredményre, ha mellettük a környezetnek nem képezi részét az ember és a közösség, illetve a közösség nyújtotta szolgáltatás. Másképpen: tehetünk ki vizet fogyasztás céljából a szórakozni vágyók részére, mellyel bizonyos szerfogyasztási tüneteket kezelhetnek, de ha pult mögött nem állnak ott a segíteni szándékozó közösség tagjai, akkor lehet fogyasztásra sem kerül sor, de a vízfogyasztással együttjáró beszélgetés, felvilágosítás jelentette lehetséges hosszabb távú hatás biztosan elmarad. Az előadók túlnyomó része a fentiek tükrében arról értekezett előadásában, hogy a kereslet-, kínálat- és ártalomcsökkentésben tetten érhető prevenció törekvések érvényesítése milyen módokon valósulhat meg a fizikai térre történő koncentráció révén.

Az AIDS világnapja alkalmából tett rövid kitekintést követő első szakmai előadást **dr. Felvinczi Katalin**, az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karának egyetemi tanára tartotta, aki kifejtette, hogy „ennek a szemléletnek az egyik alapfeltevése az, hogy az emberek a legtöbbször nem tisztán racionális döntéseket hoznak: hanem befolyásolják a döntéseiket a közösségi elvárások, normák, és az, hogy van berendezve a környezet körülöttük”⁹. Ez fontos megállapítás, ugyanis újfent azt mondja ki, hogy a környezet észlelése hatást gyakorol a viselkedésre. Ismételt bűnmegelőzési párhuzamként emelendő ki, hogy hazánkban egy viszonylag új prevenciós szemlélet, az ún. építészeti bűnmegelőzés (CPTED – crime prevention through environmental design) alaptétele is ez. Legnagyobb alakja, Ray C. Jeffery híres tételmondata is ekképp szól: A környezetet változtasd meg, ne az embert! ⁴.

Az előadást workshop követte, melynek keretében kiscsoportos foglalkozásokon nyílt arra lehetőség, hogy a konferencia résztvevői gondolatokat és tapasztalatokat cserélhessenek. A három csoportba tömörülő „asztaltársaságok” tovább elemezheték az urbánus környezetre jellemző szórakozóhelyek problémáit, s az azokra adható válaszlehetőségeket.

A konferencia második felében szűkült a környezeti fókusz, áthelyeződött a hangsúly a szórakozóhelyekre, ezzel párhuzamosan a biztonságos éjszakai életre. A szervezők révén külföldi jógyakorlatokra vethettünk pillantást, elsőként a Bécsben dolgozó **Fehér Orsolya**, a PsyCare Austria munkatársa mutatta be az Ausztriában működő modellt. A **Vienna Club Comission (VCC)** elnevezésű kezdeményezés lényege, hogy szereplők sokaságát megszólítva és bevonva nyújtanak rendhagyó szolgáltatást a társadalom széles körének (pl. szórakozni vágyók, lakók és bérbeadók, turisták, önkormányzat és klubtulajdonosok). A szolgáltatásaik között található tanácsadást, hálózatépítést, közösségi-nyilvános kapcsolatok kialakítását. A szervezet honlapján elérhető egy VCC Radar funkció is, amelyen keresztül Bécs valamennyi szórakozóhelye ellenőrizhető, megannyi szempont mentén. Ilyen szempont többek között a nyitvatartási idő; befogadóképesség; emeletek száma; események, rendezvények gyakorisága; elhelyezkedés; felszereltség; műsortípusok stb.

A rendezvény színvonalát növelte, hogy külföldi előadóként **Rajmund Reintjes** egy berlini projektet is bemutatott, mely a **SONAR** nevet viseli. Honlapjuk elérési címe, azaz a „biztonságosabb éjszakai élet Berlinben” (safer-nightlife.berlin) jobban lefedi a

küldetésüket, a honlap maga pedig egyértelművé teszi, hogy a cél a szórakozóhelyeken történő tájékoztatás, tanácsadás, illetve képzések tartása biztonsági őrök, pultosok számára. Bár az előadásból ez kevésbé derült ki, de a honlapjuk szerint személyes tanácsadással is foglalkoznak, amely utóbbi kapcsán aggályok is felmerülhetnek az oldalra látogatóban. A tanácsadás promóciójának szövege ugyanis így hangzik: *Ha úgy dönt, hogy anyagokat használ: fejlesztjük (support) a személyes fogyasztási készségeit, és tanácsot adunk, hogyan lehet minimalizálni az egészségügyi kockázatokat és a fogyasztás negatív következményeit.* Az ártalomcsökkentésnek ez már azon szintje, amely kérdéseket vethet fel szakemberben és gyermekét féltő szülőben egyaránt, hogy hol húzódik meg a határ az észszerű figyelemfelhívás, illetve a felelőtlen, szinte már-már bátorító tanácsadás között.

A konferencia következő előadója, **Gabriel Borkowksi** egy magyar kezdeményezést, az ún. [DÁT2 Psy Help](#) partiszervíz szolgáltatást nyújtó szervezetet mutatta be. Klasszikus értelemben vett ártalomcsökkentő tevékenységet végeznek elsősorban goa és trance rendezvényeken, standjaikban önkéntesek osztanak a fiatal bulizóknak magnéziumos vizet, sós ropit és hasonlókat. A szervezet honlapja egyfajta elakadást mutat a működésben 2018 tájékán, de a [facebook oldaluk](#) posztjai arról árulkodnak, hogy ma is számíthatnak rájuk a bulizni vágyók.

Utolsó előadóként **Nyíri Noémi** adott elő, aki a BKEF képviselőjeként az elmúlt 20 év ártalomcsökkentésben szerzett tapasztalatairól beszélt, valamint lehetséges standardokról, amelyeket a szórakozóhelyeken célszerű lenne bevezetni, betartani. Ezzel kapcsolatosan a Nemzeti Drogfókuszpont munkatársai még 2012-ben készítettek egy [anyagot](#), amely európai kitekintésben mutat be számtalan drogprevenációs minőségi standardot. Összefoglalóan kijelenthető, hogy a környezet változtatható lenne normatív szabályozással, önkormányzati beavatkozásokkal, szórakozási szokásokkal kapcsolatos szemléletformálással, az éjszakai élet szereplőinek (pl. pultosok, biztonsági személyzet) képzésével.

A napot a kérdések/ válaszok szekciója zárta, amely rávilágított arra, hogy a „party service” szolgáltatásokban értelmezett ártalomcsökkentés céljai nem teljesen egyértelműek mindenki számára, s azokkal nem is mindenki tud feltétlenül azonosulni. Kérdésként merült fel ugyanis, hogy ezekkel a képzésekkel, vagy csak a

szolgáltatások nyújtása révén nem arra neveljük-e a fiatalokat, hogy bizonyos módszerek alkalmazása és szabályok betartása mellett fogyasszanak bátran drogokat? Végül soron nem túl veszélyes-e az ilyes jellegű ártalomcsökkentés fő üzenete? Miért nem az elsődleges cél, hogy ne is drogozzanak a fiatalok, vagy hogy egyáltalán ne jusson be kábítószer az adott vendéglátóipari egységbe.

Az erre adott válasz ismét egy bűnmegelőzési párhuzammal magyarázható. A gyakran használt egészségügyi analógia alapján beszélhetünk primer, szekunder és terciér prevencióról. A megelőzés első szintje szól mindenkinek, kiterjed a társadalom egészére, s általánosságban a bűnözés mindenfajta elmaradását célozza. A második szinten szűkül a megszólítandók köre, itt már azok kerülnek bevonásra, akik még nem kriminalizálódtak, de veszélyeztetett csoportok tagjai. A harmadlagos szinten pedig azokhoz szólunk, akik követtek már el valamit, de szeretnénk a bűnismétlést elkerülni.

A drogprevencióban az iménti felosztáshoz nagyon hasonló módon beszélhetünk **univerzális, célzott és javallott beavatkozásokról**. Az általános (univerzális) prevenció célja, hogy egy adott populáció esetében a fogyasztás kialakulását megakadályozza, e projektek szervezői „nagy csoportokat szólítanak meg, minden előzetes, a szerhasználatnak való kitettségre vonatkozó szűrés nélkül. Abból a feltételezésből indulnak ki, hogy a célpopuláció valamennyi tagja azonos mértékű kockázatnak van kitéve a droghasználat szempontjából”⁷. A célzott prevenció azokat szólítja meg, akik szocio-demográfiai indikátoruk alapján veszélyeztetettek, nagyobb valószínűséggel válhatnak nemcsak kipróbáló, de adott esetben függő fogyasztóvá is. A javallott prevenció intézkedések pedig kifejezetten azokra irányulnak, akik a problémás droghasználat korai jeleit mutatják.

Az ártalomcsökkentés módszerei leginkább a célzott prevenció eszközei közé sorolhatóak, azoknak szólnak, akiknél az univerzális beavatkozás nem járt sikerrel, s minden tiltás, illetve szándék ellenére kapcsolatba kerültek a kábítószerekkel. Ilyennek minősülnek azok, akik szórakozóhelyen tiltott szereket fogyasztanak. A bulikban segítséget kapó személyek tulajdonképpen akut beavatkozásokon esnek át, amely adott esetben életmentő lehet.

Fontos azonban megjegyezni, figyelmünket kissé az ártalomcsökkentéssel kapcsolatban aggodalmukat kifejezők irányába, hogy a módszer valóban nem kívánt hatásokat érhet el, ha azokra nem megfelelő helyen és módon kerül sor. Az ártalomcsökkentés vonatkozásában épp ezért célszerű, ha az a bulik és a szórakozóhelyek, azaz a célzott prevenció szintjén marad, s nem válik általános prevenció eszközzé, mert akkor valóban magában hordozza azt a kontraproduktív veszélyt, hogy aki egyébként eddig ilyen-olyan aggályok, félelmek okán tartózkodott a szerhasználatától, az egy „túl jól sikerült” ártalomcsökkentő előadás hallatán felbátorodik és szerfogyasztóvá válik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Bronfenbrenner, Urie, Ecological Models of Human Development (International Encyclopedia of Education, Vol.3. Oxford, Elsevier, 1994)
2. Borbíró Andrea, Bűnmegelőzés, In: Kriminológia, Szerk.: Borbíró Andrea, Gönczöl Katalin, Kerecsi Klára, Lévay Miklós, Wolters Kluwer, Budapest, 2016
3. Düll Andrea, Helyek, tárgyak, viselkedés - Környezetpszichológiai tanulmányok, ELTE, Budapest, 2010
4. Molnár István Jenő, Az építészeti bűnmegelőzés magyarországi alkalmazhatóságának vizsgálata, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Ph.D. értekezés, 2020
5. Rhodes, Tim, Risk environments and drug harms: A social science for harm reduction approach, International Journal of Drug Policy, Volume 20, Issue 3, 2009 (DOI: <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2008.10.003>.)
6. <https://www.youtube.com/watch?v=ctzFke3EKyM> (megtekintés ideje: 2022. december 23.)
7. https://drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/prevenacios_minosegi_standardok_HU.pdf (le-töltés ideje: 2022. december 22.)
8. <https://drogfokuszpont.hu/szakteruleteink/artalomcsokkentés/> (letöltés ideje: 2022. december 21.)
9. <https://drogriporter.hu/fokuszban-a-kornyezet-a-megelozes-es-artalomcsokkentés-jo-gyakorl-atai-nagyvarosokban/> (letöltés ideje: 2022. december 22.)